

zvikoristannyam-technologiyi-skraybing-u-profrssiyniy-diyalnosti-vchitelya.

3. Kiseleva, T.S. (2015). *Emotsional'nyy intellekt kak zhiznennyy resurs i yego razvitiye u vzroslykh* [Emotional intelligence as a life resource and its development in adults] : avtoreferat dis. ... kandidata psikhol. Nauk.

4. *Stanovleniye professional'nogo oblika pedagoga v sisteme nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya* (2019) [Formation of the professional image of a teacher in the system of continuous pedagogical education]: Kollektivnaya monografiya / pod red. Anny Klim-Klimashevskoy i Lidii Kondrashovoy. [i]WN IKRiBL. Sedel'tsu – Cherkassy.

5. Bar-On, R. (1997). Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical. Vfyual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.

6. Empfehlungen und Einzelergebnisse des Forum Bildung. Hrsg. Forum Bildung. Bonn. 2002.

7. Mayer, I.D., Salovey, P., Caruso, D.R. (2000). Models of emotional intelligence / R.I. Sternberg (ed.). Hanbook of human intelligence (2 and ed.). New Vork: Cambridge University Press.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОНДРАШОВА Лідія Валентинівна – Заслужений діяч науки, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Міжнародної асоціації професорів слов'янських країн, професор кафедри освіти учителів Природничо-гуманітарного університету (м. Седльце, Республіка Польща).

Наукові інтереси: проблеми підготовки майбутніх учителів до успішної професійної діяльності, основи педагогіки вищої школи та дидактики.

ЧУВАСОВА Наталія Олександрівна - доктор педагогічних наук, доцент, дійсний член Міжнародної асоціації професорів слов'янських країн, доцент кафедри зоології та методики навчання біології Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, методики викладання спеціальних дисциплін, розвиток творчого потенціалу особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KONDRASHOVA Lidiya Valentinivna – Deserved Child of Science, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, current member of the International Association of Professors of Words of the Jansk Lands, Professor of the Department of Education of Teachers of the Natural and Humanitarian University (city of Siedlce, Republic of Poland).

Circle of scientific interests: problems of training future teachers for successful professional activity, the foundations of higher school pedagogy and didactics.

CHUVASOVA Nataliia Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, current member of the International Association of Professors of the Languages of the Lands, Associate Professor of the Department of Zoology and Methods of Teaching Biology of the Krivorizky State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of training future teachers for professional work, methods of developing special disciplines, developing the creative potential of specialism.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2022 р.

УДК 378.1:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-35-41

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9780-060x>
email: galelza7@gmail.com

ОЛЕФІРЕНКО Олександр Григорович – старший викладач кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0034-049x>
email: olefirenko196907@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі, в умовах нестабільної соціально-політичної обстановки, екстремальних природних явищ, техногенних аварій і катастроф зростає потреба в кваліфікованих фахівцях аварійно-рятувальних служб. Аналіз надзвичайних ситуацій, що відбулися за останні роки, їх соціальні та економічні наслідки, актуалізує

завдання підготовки компетентного фахівця, здатного професійно та відповідально діяти в екстремальних ситуаціях природного та техногенного характеру. Тільки якісно підготовлені фахівці здатні протистояти деструктивним факторам середовища, своєчасно запобігаючи можливим лихам і катастрофам, а якщо такі сталися, то ліквідувати їх наслідки в найкоротші терміни, з

якомога меншими витратами ресурсів, а також провести кваліфіковане розслідування на основі компетентної інтерпретації фактів та подій. У професійному становленні кадрів для аварійно-рятувальних служб першочергову роль відіграє ефективне, структуроване навчання із застосуванням сучасних методів та технологій. Важливість якісної професійної підготовки на теперішній час неможливо переоцінити. У зв'язку з цим, актуальним вбачається питання про способи впровадження в освітній процес підготовки співробітників аварійно-рятувальних служб сучасних методів, розроблених з метою підвищення його ефективності, що враховують особливості майбутньої професійної діяльності та адаптованих під контингент тих, хто оволодіває даною професією. Насамперед доцільним є вивчення можливості застосування активних методів навчання в освітньому процесі підготовки фахівців аварійно-рятувальних служб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності у ЗВО є предметом дослідження низки вітчизняних та закордонних вчених. Так, її форми та методи знайшли відображення у працях А. Вербицького, М. Єнікеєва, О. Кашинської, В. Лозової, В. Онищука, Т. Щукіної та ін. Упровадження методів активізації навчально-пізнавальної діяльності в освітній процес були в центрі уваги таких науковців, як О. Євтух, Л. Пироженко, О. Пометун, О. Сіроштан, О. Січкарук та ін. Значну кількість робіт присвячено таким методам активізації як ділові та імітаційні ігри (І. Абрамова, А. Мовчун, Н. Фединець, С. Фінкс та ін.), метод симуляцій (Д. Антонюк, Г. Кравчук, Т. Шевчук, В. Шопенко та ін.), метод проєктів (Т. Башинська, О. Пехота, О. Пометун, Л. Пироженко та ін.).

Суттєвий внесок в розробку питання впровадження активних методів навчання в освітній процес закладів вищої освіти внесли закордонні дослідники: Ф. Аксіт, К. Марулі, А. Невгі, С. Пратт-Адамс, У. Ріхтер, М. Уорнс та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про достатньо ґрунтовне висвітлення проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності в освітньому процесі, проте впровадження активних методів навчання при підготовці фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в ЗВО залишається малодослідженим і потребує подальшого розроблення.

Мета статті – дослідити теоретичні й практичні засади підвищення ефективності професійної підготовки фахівців з аварійного

обслуговування на авіаційному транспорті та узагальнити апробовані методи активізації навчально-професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Аварійне обслуговування та безпека на авіаційному транспорті» в Льотній академії Національного авіаційного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті – неперервний процес, що починається під час навчання в освітньому закладі й продовжується безпосередньо на підприємстві, триваючи все професійне життя. У ЗВО така підготовка включає різні освітні компоненти, що об'єднані сукупністю принципів, форм та методів навчання й виховання майбутніх фахівців служби аварійно-рятувального та протипожежного забезпечення польотів з метою їх високої професійної підготовки до ліквідації наслідків авіаційних подій та катастроф за різних, в тому числі, ускладнених умов: високої або низької температури, в темний час доби, на висоті, на нестійких поверхнях, в умовах задимленості, невизначеності ситуації, ліміту часу, під впливом стресоутворюючих чинників тощо.

Потреба удосконалення професійної підготовки фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті спонукає до пошуку шляхів активізації цієї роботи, розробки відповідного змісту освітнього процесу, визначення найбільш ефективних технологій та методів навчання.

Розуміння авторами проблем підготовки фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті, що ґрунтується на багаторічному досвіді, обумовило пріоритетне застосування при викладанні спеціальних дисциплін методів активного навчання, що кардинально відрізняються від пасивних методів.

Разом з тим слід зазначити, що активізація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти є не самоціллю, а лише одним з шляхів підвищення ефективності їх професійної підготовки. Активізацію навчально-пізнавальної діяльності визначають як процес управління активністю студентів, що передбачає постійне, безперервне їх стимулювання до енергійного, цілеспрямованого навчання, подолання пасивності, стереотипності, застою у розумовій діяльності. Головною метою при цьому є формування активності студентів, засвоєння ними емоційно-ціннісного досвіду, забезпечення адаптації до соціального оточення, підвищення якості освітнього процесу, а також сприяння самореалізації та розкриттю професійного потенціалу особистості [2].

Активне навчання, за визначенням І. Дичківської, являє собою таку організацію та ведення навчального процесу, яка спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою широкого, бажано комплексного, використання як педагогічних (дидактичних), так і організаційно-управлінських засобів [4, с. 17].

Активне навчання, на думку В. Свтушевського, знаменує собою перехід від переважно регламентуючих, алгоритмізованих, програмованих форм і методів організації дидактичного процесу до розвиваючих, проблемних, дослідницьких, пошукових, що забезпечує народження пізнавальних мотивів та інтересів, умов для творчості в навчанні [5, с. 14].

Оскільки активне навчання реалізується через систему методів, розглянемо основні поширені підходи у педагогіці до визначення поняття «активні методи навчання». Відтак, М. Коченгіна визначає активні методи навчання як систему методів, що забезпечують активність і різноманітність розумової та практичної діяльності тих, хто навчається, у процесі опанування навчального матеріалу. Активні методи навчання будуються на практичній спрямованості, ігровому дійстві й творчому характері навчання, інтерактивності, різноманітних комунікаціях, діалозі й полілозі, використанні знань і досвіду учнів, груповій формі організації їхньої взаємодії, діяльнісному підході до навчання» [6, с. 113].

Натомість Т. Вахрушева трактує активні методи навчання як «навчання діяльністю», що створює необхідні умови для формування та закріплення професійних знань, умінь і навичок; розвитку вмінь самостійного мислення, орієнтування в новій ситуації; встановлення ділових контактів з аудиторією [3].

Т. Хома визначає активні методи навчання як методи, спрямовані на активізацію освітньої діяльності студентів, вироблення умінь самостійного оперативного вирішення ними практичних завдань, зокрема професійних, опанування компетентностями [9].

О. Башкір розмежовує активні й інтерактивні методи навчання: «на відміну від активних методів, інтерактивні методи орієнтовані на ширшу взаємодію студентів не тільки з викладачем, але й один з одним, на домінування активності саме студентства» [1, с. 39]. Дослідниця пропонує використовувати в практиці роботи вищої школи активні методи навчання, серед яких проектування, моделювання професійних ситуацій, ігри, проведення «круглих столів», мозковий штурм, карта ідей, хронологія, структурно-логічні схеми, інтелект-карти, скрайбінг, «Plus – Minus – Interesting», сторітелінг тощо, орієнтованих

на особистість студента, на його активну участь у саморозвитку, опанування професійними компетенціями.

Теоретичні й практичні аспекти застосування інтерактивних методів навчання описані Л. Пироженко та О. Пометун. Дослідники визначають інтерактивне навчання, як «спеціальну форму організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» [8, с. 7].

На нашу думку, інтерактивне навчання є похідним різновидом активного навчання, що переросло в окремий метод. При цьому взаємодія відбувається як між викладачами і студентами, так і між групами чи окремими студентами. Інакше його називають «діалоговим навчанням».

Як свідчить аналіз освітньої практики, можливості активних методів навчання у підвищенні ефективності та якості освітнього процесу застосовуються не у повному обсязі, потребують більшої уваги з боку викладачів та правильного підбору, зважаючи на навчально-професійні завдання та особливості певної спеціальності загалом.

Пропонуємо розглянути досвід застосування активних методів навчання при підготовці фахівців за освітньо-професійною програмою «Аварійне обслуговування та безпека на авіаційному транспорті» в Львівській національній академії авіаційного університету. Одним з методів є проблемне навчання, що ґрунтоване на виконанні теоретичних і практичних проблемних завдань у створюваних для цього проблемних ситуаціях. Формулювання курсантам проблемного завдання змушує їх усвідомити ситуацію й чітко окреслити мету майбутньої діяльності. У процесі проблемного навчання в курсантів виникають пізнавальні потреби й формується навчальна мотивація, що дає змогу утримувати мету діяльності до її остаточного досягнення. Проблемне навчання прогнозує кілька етапів: усвідомлення проблемної ситуації, формулювання проблеми, розв'язання проблеми, що передбачає формулювання й перевірку гіпотез і рішення [7, 285].

Наведемо окремі приклади застосування проблемних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. На практичних заняттях з дисципліни «Основи медицини катастроф» при опануванні навчального матеріалу змістового модуля 3 «Надання першої медичної допомоги постраждалим при авіаційній події» використовувалися такі проблемні ситуації:

1. Тема 10 «Кровотечі. Види кровотеч і способи їх зупинки». У постраждалого

внаслідок авіаційної події виявлено кровотечу в області передпліччя руки. Необхідно надати першу медичну допомогу. Для цього курсантам потрібно визначити тип кровотечі (кров у постраждалого витікає струменем, але повільно і без поштовхів, має темно-червоний колір) та місце накладання пов'язки або джгута. Обґрунтувати свої дії та проаналізувати можливі помилки.

2. Тема 11 «Переломи кісток, вивихи. Перша медична допомога при них». Курсантам дається описання перелому кінцівки, а вони мають встановити його вид, правила надання першої допомоги. Дають визначення поняттю «транспортна іммобілізація».

3. Тема 16 «Серцево-легенева реанімація». Постраждалий – чоловік середнього віку, знайдений з ознаками зупинки серця. Необхідно визначити комплекс заходів для відновлення процесів дихання і роботи серця. Курсантам пропонується визначити наявність дихання та серцебиття одним із способів та провести низку заходів з серцево-легеневої реанімації. При обговоренні звернути увагу на частоту, глибину натискування на грудну клітину, штучного дихання та час проведення реанімаційних заходів.

На заняттях з навчальної дисципліни «Аварійно-рятувальне обладнання» курсантам пропонувалися такі проблемні ситуації:

1. Змістовий модуль 1 «Найпростіші пристрої та механізми аварійно-рятувальних робіт», тема 2 «Найпростіші рятувальні пристрої та механізми». Викладач повідомляє курсантам про класифікацію рятувальних механізмів і пристроїв (електромеханічні, гідравлічні, пневматичні), демонструє їх, а потім пропонує в процесі обговорення пояснити їх принцип дії.

2. Змістовий модуль 1 «Найпростіші пристрої та механізми аварійно-рятувальних робіт», тема 4 «Загальні поняття про аварійно-рятувальні засоби». Викладач повідомляє про використання комбінованих механізмів при проведенні аварійно-рятувальних робіт, вимоги до техніки безпеки при роботі з ними. Курсантам пропонується схарактеризувати надзвичайні події, при яких використовуються ті чи ті пристрої й механізми.

3. На занятті (змістовий модуль 3 «Механізоване обладнання аварійно-рятувальних робіт», тема 9 «Обладнання для електромеханічного різання металів») викладач розповідав про підбір механізованого інструменту для проведення рятувальних робіт, призначення елементів бензопилки та дискового різача, різновиди зубів пилки та дисків різача. Курсантам пропонувалося з наявного обладнання підібрати те, що найбільш придатне для розкриття обшивки корпусів транспортних засобів і обґрунтувати свій вибір.

При опануванні навчального матеріалу дисципліни «Організація і технологія проведення пошуково-рятувальних робіт» пропонувалися такі проблемні ситуації:

1. Викладач повідомляє навчальний матеріал про призначення та склад наземної пошуково-рятувальної групи, організацію наземного пошуку (змістовий модуль 2 «Організація наземного пошуку», тема 3 «Наземний пошук»). На підставі отриманих відомостей курсантам пропонується заповнити таблицю укомплектованості наземної пошуково-рятувальної групи.

2. При вивченні теми 8 «Пошукове та аварійно-рятувальне забезпечення польотів на аеродромах ЦА України» (змістовий модуль 4. «Пошукове та аварійно-рятувальне забезпечення польотів ЦА») викладач викладав матеріал з розрахунку категорії аеропорту за належним рівнем протипожежного захисту. Майбутні фахівці з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті повинні були розрахувати мінімальну кількість вогнегасних речовин, що необхідні для гасіння пожеж на повітряному судні.

Ефективним для активізації навчально-професійної діяльності виявилось й контекстне навчання, де предметний і соціальний зміст майбутньої професії моделюють в освітньому процесі всіма дидактичними засобами, формами, методами й курсанти здобувають знання, уміння та навички, набувають відповідних компетенцій в ході виконання професійних завдань, що поступово ускладнюються [7, 292].

Для демонстрації прикладу застосування контекстного навчання при підготовці майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті оберемо навчальну дисципліну «Організація і технологія проведення пошуково-рятувальних робіт» (змістовий модуль 5 «Організація повітряного пошуку», тема «Організація роботи координаційного центру пошуку та рятування»). Контекстне навчання запроваджувалося при вивченні даної теми наступним чином. На лекції майбутнім фахівцям з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті повідомлялись загальні відомості про повітряний пошук, його різновиди (візуальний та електронний), службу пошукового та аварійно-рятувального забезпечення польотів авіапідприємств. Після цього чотирьом курсантам пропонувалося підготувати доповіді на одне з наступних занять, а чотирьом іншим пропонувалося рецензувати ці доповіді. Такий підхід давав можливість зацікавити курсантів даною темою, оскільки коли курсант самостійно здобуває знання, це набагато краще сприяє усвідомленому, стійкому їх засвоєнню.

Пропонувалися такі теми доповідей: 1. Призначення та вимоги до координаційного центру пошуку і рятування. 2. Організація районів пошуку і рятування. 3. Складання плану операцій координаційного центру пошуку і рятування. 4. Організація зв'язку при проведенні пошуково-рятувальних операцій.

Коли майбутні фахівці з аварійного обслуговування вже мали уявлення про характер виконуваних професійних завдань, їм пропонувався інший варіант реалізації контекстного навчання. Викладач пропонував кожному курсанту придумати для свого сусіда за столом завдання, яке мало безпосередньо практичний характер (завдання, яке може постати в умовах професійної діяльності). Оцінювалася складність поставленого завдання, правильність виконання та вміння того, хто поставив завдання, об'єктивно його оцінити. Наприклад, на занятті з «Основ медицини катастроф» курсантами ставилися такі завдання: надати першу допомогу при переломі гомілки; надати першу допомогу при переломі кісток тазу; надати першу допомогу при переломі ключиці; надати першу допомогу при черепно-мозкових травмах; надати першу допомогу при ушкодженні грудної клітини; зупинити артеріальну (венозну) кровотечу з враженої кінцівки тощо.

На занятті з «Основ автономного існування та виживання» пропонувалися такі завдання: визначити місце, придатне для облаштування табору; підготувати місце ночівлі; визначити сторони горизонту без компасу; розрахувати потрібну кількість продуктів харчування, спорядження та засобів для організації базового табору у конкретних умовах; розпалити вогнище за несприятливих умов; побудувати літнє (зимнє) укриття; організувати транспортування потерпілих в різних географічних умовах тощо.

Ідеям контекстного підходу найкраще відповідають навчальні ситуації як різновид практичних завдань: здебільшого вони містять реальні професійні ситуації, в яких зазвичай описуються якісь події, які мали або могли мати місце і які призводили до помилок у вирішенні проблеми. Завдання студента полягає в тому, щоб виявити ці помилки та проаналізувати їх, використовуючи концепції та ідеї навчального курсу.

Такий підхід до професійного навчання набагато більш реалістичний, ніж набір окремих питань на тему, що вивчається, розглянутий без жодного зв'язку з реальністю. Контекстне навчання орієнтується на те, що знання та вміння даються не як предмет, на який має бути спрямована активність студента, а як засіб вирішення завдань діяльності фахівця. Через навчальні ситуації відтворюються реальні професійні фрагменти

та міжособистісні відносини зайнятих у ньому людей. Таким чином курсанту задаються контури та контексти його майбутньої професійної праці. Ефективність ситуаційного навчання дуже висока, але найбільша проблема полягає у виборі відповідних навчальних ситуацій – це достатньо складне завдання для викладача. Вважаємо, що навчальна ситуація має відповідати таким вимогам:

1. Сценарій повинен мати реалістичну основу. Але це не означає, що треба описувати виробничий процес із усіма технологічними тонкощами, які курсанти ще не опанували.

2. У навчальній ситуації не повинно бути більше 5-7 моментів, які курсанти повинні виділити та прокоментувати.

3. Навчальна ситуація не повинна бути примітивною, в ній, крім 5-7 проблем, що вивчаються, повинні бути 2-3 дотичні теми, які теж присутні в тексті. Виробничі проблеми завжди з'являються у зв'язці з іншими проблемами: психологічними, соціальними та ін. Важливо, щоб курсанти в аналізі ситуації застосовували ідеї навчального курсу.

У процесі професійного навчання важливу роль відіграє практична складова, де курсант може відпрацювати навички, отримані під час теоретичних занять. Проте, можливості практичних занять у межах підготовки кадрів для аварійно-рятувальних служб обмежені. Це зумовлено тим, що співробітника готують працювати у надзвичайних ситуаціях, в умовах високого рівня ризику та реальної загрози життю та здоров'я. А в деяких випадках подібні ситуації навіть не можуть бути змодельовані. Наприклад, дії органів управління, сил та засобів аварійно-рятувальних служб при наданні допомоги у ліквідації надзвичайних ситуацій у зарубіжних країнах, при наданні гуманітарної допомоги, дії щодо організації аварійно-рятувальних робіт у районах збройних конфліктів тощо (так, випускники академії, що працюють на посадах бортпровідника-рятувальника в АК «Українські вертольоти», що з 2005 р. працює під егідою ООН, надають допомогу постраждалих під час миротворчих та гуманітарних місій по усьому світу).

Тому проблема вдосконалення системи навчання та підготовки виходить на перший план. Для моделювання надзвичайних ситуацій, наближених до реальності та відпрацювання дій у таких умовах, а найчастіше у взаємодії з іншими надзвичайними службами та силовими структурами доцільно організовувати польові навчання (одне з таких навчань із залученням підрозділів ДСНС та поліції відбулося в Льотній академії НАУ в рамках спільного українсько-норвезького проекту). Це також один із способів інтерактивного навчання, який допомагає усвідомити специфіку дій у заданих конкретних умовах, побувати в тій чи іншій

ролі і попрацювати в команді, на реальному прикладі розглянути і розібрати складності, що виникли при роботі і, в деяких випадках, скоригувати навчальний план, щоб відпрацювати найскладніші елементи. Однак, з міркувань безпеки, до навчань не допускаються курсанти, які не мають достатнього рівня спеціальної підготовки. Тому на початкових етапах професійного навчання доцільно впроваджувати імітаційні ігри як альтернативу реальним навчанням. Ігрові інтерактивні технології знімають протиріччя між абстрактним характером навчального предмета і реальним характером професійної діяльності, системним характером знань, що використовуються, і їх приналежністю до різних дисциплін.

Наразі, викладений перелік активних методів навчання при підготовці фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в Льотній академії НАУ, є не повний, до того ж він постійно розширюється і доповнюється. Так, при викладанні фахових дисциплін викладачі кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки застосовують такі методи навчання як візуалізована лекція, дискусія, тренінг, інтерактивні ігри, метод «Мозковий штурм», проектування та ін. Проте детальний огляд вказаних активних методів навчання буде зроблено у наших наступних публікаціях.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Активні методи навчання реалізуються у багатьох технологіях навчання, спрямованих на перебудову та вдосконалення освітнього процесу. Активні методи навчання створюють необхідні умови для розвитку здатності самостійно мислити, орієнтуватися у новій ситуації, знаходити власні підходи до вирішення проблем, встановлювати контакти; розвиваються творчі здібності, вміння формулювати і висловлювати свою думку, активізується мислення. Використання викладачами активних методів у процесі навчання сприяє подоланню стереотипів та виробленню нових підходів у навчанні, розвитку творчих здібностей та професійних компетенцій майбутніх фахівців.

Вище викладене не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Існує нагальна потреба у пошуку інноваційних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності та формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти за ОПП «Аварійне обслуговування та безпека на авіаційному транспорті».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Збірник наукових праць*

«Педагогіка та психологія». Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2018. Вип. 60. С. 33-44.

2. Бондарєва Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у системі ступеневої вищої освіти. *Нова педагогічна думка*. Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2013. № 11. С. 83-85.

3. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні аспекти активних методів навчання. URL: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-03/08vtyaml.pdf> (дата звернення: 18.03.2022).

4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 320 с.

5. Євтушевський В. Управління інноваційним розвитком у вищих навчальних закладах України. *Проблеми освіти: зб. наук. праць*. Київ : ІТЗО МОН України, 2008. Вип. 54. С. 13-19.

6. Коченгіна М.В. Використання активних методів навчання в процесі формування готовності вихователів дошкільного навчального закладу до створення безпечного інформаційного середовища для дітей дошкільного віку. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2016. Вип. 39. С. 112-117.

7. Лещенко Г.А. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 494 с.

8. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

9. Хома Т.В. Активні методи навчання в педагогіці вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя : КПУ, 2020. № 69, Т.3. С. 149-152.

REFERENCES

1. Bashkir, O. (2018). *Aktyvni y interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli* [Active and interactive teaching methods in higher education]. Kharkiv : KhNPU im. H.S. Skovorody.

2. Bondarjeva, T. (2013). *Aktivizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv u systemi stupenevoi vyshchoi osvity* [Activation of educational and cognitive activities of students in the system of higher education]. Rivne: Rivnenskyi oblasnyi instytut pisliadyploimnoi pedahohichnoi osvity.

3. Vakhrusheva, T.Iu. (2008). *Teoretychni aspekty aktyvnykh metodiv navchannia* [Theoretical aspects of active learning methods].

4. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv : Akademydav.

5. Yevtushevskiy, V. (2008). *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [Management of innovative development in higher educational institutions of Ukraine]. *Problemy osvity: zb. nauk. prats*. Kyiv : IITZO MON Ukrainy.

6. Kochenhina, M.V. (2016). *Vykorystannia aktyvnykh metodiv navchannia v protsesi formuvannia hotovnosti vykhovateliv doshkilnoho navchalnoho*

zakladu do stvorennia bezpechnoho informatsiinoho seredovyscha dlia ditei doshkilnoho viku [The use of active teaching methods in the process of forming the readiness of preschool teachers to create a safe information environment for preschool children]. Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. Kharkiv : Kharkivska akademiia neperervnoi osvity.

7. Leshchenko, H.A. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi nadiinosti fakhivtsiv z avariinoho obsluhovuvannia ta bezpeky na aviatsiinomu transporti* [Theoretical and methodical bases of formation of professional reliability of experts on emergency service and safety on air transport]: dys. ... d-ra ped. nauk. Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet.

8. Pometun, O.I., Pyrozhenko, L.V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnologii navchannia: naukovo-metodychnyi posibnyk* [A modern lesson. Interactive learning technologies: scientific and methodological manual.]. Kyiv: Vydavnytstvo A.S.K.

9. Khoma, T.V. (2020). *Aktyvni metody navchannia v pedahohitsi vyshchoi shkoly* [Active teaching methods in higher school pedagogy]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. prats. Zaporizhzhia: KPU.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: формування професійної надійності майбутніх авіаційних фахівців.

ОЛЕФІРЕНКО Олександр Григорович – старший викладач кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: шляхи підвищення ефективності професійної підготовки фахівців аварійно-рятувальних служб.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LESHCHENKO Hennadiy Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Search, Rescue, Aviation Safety and Special Training of the Flight Academy of the National Aviation University.

Circle of scientific interests: formation of professional reliability of future aviation specialists.

OLEFIRENKO Oleksandr Hryhorovych – senior lecturer at the Department of Search, Rescue, Aviation Security and Special Training of the Flight Academy of the National Aviation University.

Circle of scientific interests: ways to increase the effectiveness of professional training of rescue services.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2022 р.

УДК 37 (091) "18"/"19"

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-41-45

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

КОСТЕНКО Лариса Давидівна –

доктор педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>
e-mail: shkoda44@ukr.net

РОЗВИТОК ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИЧНИЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах формування українського суспільства, потребує розгляду проблема формування такої якості особистості як громадянськість, опираючись на історичне коріння та традиції суспільства.

Рівень розвитку демократичних процесів, громадянського суспільства визначається соціальною активністю його громадян та наявністю потреби реалізувати особистий

потенціал, соціальні компетентності задля покращення суспільного життя.

Одним із важливих суспільних завдань є забезпечення сталості демократичного поступу, зокрема – підготовка молодого покоління до відповідального і усвідомленого життя та діяльності в демократичній і правовій державі.

Ключовим поняттям громадянського виховання особистості є громадянськість, яка виявляється у її готовності та здатності брати активну участь у житті суспільства.